

FILOZOFIA Z LOTYŠSKA

MAIJA KŪLE: *Phenomenology and Culture* (Fenomenológia a kultúra). Riga, Ústav filozofie a sociológie Lotyšskej univerzity 2002, 292 s.

Lotyšsko podobne ako Slovensko stálo po páde komunizmu pred množstvom nových možností a otázok, muselo sa začať vyrovnávať s novými okolnosťami vzniku samostatného a demokratického štátu, ktorý má za sebou síce bohatú históriu, kultúru a tradície, na ktorých môže stavať, je však poznačený aj desiatkami rokov života v totalite. Maija Kūle, filozofka a riaditeľka Inštitútu filozofie a sociológie v Rige, predstavuje vo svojej knihe situáciu filozofického myslenia Lotyšska posledných desiatich rokov a v širšom zmysle aj celkovú lotyšskú filozofickú tradíciu. V rozsiahlej publikácii zloženej z menších štúdií sa dajú sledovať dve hlavné línie, ktoré sa niekoľkokrát stretávajú. Najskôr je to, prirodzene, pohľad na hlavných predstaviteľov – Teodorsa Celmsa, Staņislavs Ladusānsa S. J. a Zentu Mauriņu. Traja myslitelia otvárajú tri tematické okruhy: fenomenológia a hermeneutika, náboženská filozofia a kultúra. Druhú líniu tvoria reflexie Maija Kūle, ktoré nadväzujú na tradíciu lotyšskej filozofie a pokračujú už v jej vlastnom spracovaní vybraných fenoménov.

Phenomenology and Culture je prvou monografiou o lotyšskej filozofii za posledných šesťdesiat rokov. Dôsledkom dvojitej nesamostatnosti – štátneho začlenenia do Sovietskeho zväzu a s tým súvisiacej myšlienkovvej neslobody – neexistoval v Lotyšsku veľký priestor na rozvíjanie filozofie. Aj napriek tomu však Maija Kūle mohla začať svoju knihu významným mysliteľom. Teodors Celms študoval u Heinricha Rickerta a Edmunda Husserla, ktorý ovplyvnil jeho ďalšie filozofické zameranie smerom k fenomenológii. Celms mal blízko k mníchovsko-göttingenskej škole. Vo svojich skúmaniach sa venoval predovšetkým vzťahu medzi vedomím a realitou, transcencii existujúcej nezávisle od subjektivity (s. 29) a neobišiel ani kritiku Husserlovej transcendentálnej fenomenológie. Jeho námietky sa týkali predovšetkým dvoch tematických okruhov: najskôr to bola možnosť „fenomenologie uchopiť objektívnu realitu nezávisle od vedomia alebo imanencie subjektu a po druhé možnosť fenomenologie vymaniť sa zo zradného kruhu solipsizmu a vyriešiť problém intersubjektivity“ (s. 12).

Inšpirácia realistického filozofa Teodorsa Celmsa zaznieva aj vo filozofii Maiji Kūle, a to hlavne v súvislosti s problematikou *Lebensweltu*, univerza a skúmaním jeho základu, jednotlivých fenoménov, akými sú napríklad miesto, svetlo, rytmus a ticho.

Aj keď istú časť knihy venuje Maija Kūle postupnému prechodu k hermeneutike, možno vidieť, že aj samotná fenomenológia má v Lotyšsku hlbšiu tradíciu. I keď Teodors Celms emigroval do Nemecka a neskôr do USA a niektoré z jeho kníh stále nie sú preložené do jeho materinského jazyka, v 20. a 30. rokoch 20. storočia sa fe-

nomenológia živo rozvíjala. Po dlhšej odluke došlo v 70. rokoch vďaka otvoreniu katedry filozofie Lotyšskej univerzity k jej miernemu oživeniu. Maija Kūle vysvetľuje túto situáciu: „Intelektuáli v totalitnom systéme boli svedkami toho, ako sa rozširovala postupná strata kontaktu s realitou, ako sa obmedzovalo myslenie, pravda sa zmiešavala s klamstvami... Pokúsili sa zaujať kritický postoj, chýbali im ešte pevné metodologické základy toho, ako rozširovať slobodný duchovný život, rozvíjať kriticko-reflexívne myslenie s ohľadom na reálne procesy a udalosti a ako oživiť hodnoty individuality. Fenomenológia korešponduje s touto úlohou.“ (s. 34) Neskôr sa sformovala fenomenologická skupina a od roku 1990 bola Riga sídlom štyroch medzinárodných fenomenologických konferencií. Výsledky tohto skúmania sú publikované v *Analecta Husserliana XXXIV. (Reason, Life, Culture, Part I. Phenomenology in the Baltics)*.

Ďalším charakteristickým určením lotyšskej filozofie je vzťah k náboženstvu. Maija Kūle predstavuje významného mysliteľa lotyšskej katolíckej akademickej filozofie Staņislavs Ladusāns S. J., ktorý sa orientoval na fenomenológiu poznania a tzv. mnohostrannú gnozeológiu. Ladusāns, podobne ako Celms, opustil krajinu a veľkú časť života strávil v Brazílii. Jeho pohľad „zvonka“ na Lotyšsko mohol upozorňovať na eklekticismus, zbytočný fundamentalizmus, prehnaný racionalizmus, nedostatok vzdelania a osvety, čo sa odrážalo aj v jeho koncepcii vedenia kritického dialógu a v pokuse o znovuoživenie kultúry. Vo fenomenológii poznania sa venoval fenomenológii ľudského ducha a v rámci nej založenému kritickému problému poznania, prirodzenému rozpoznávaniu pravdy, skúmaniu jeho konštitutívnych elementov a dynamickej štruktúry (s. 159, 160).

V časti venovanej náboženskej filozofii, ktorú autorka rozširuje o židovskú filozofiu a filozofiu Karola Wojtyły, dominuje fenomenológia a personalizmus. Celkovú previazanosť lotyšskej filozofie s náboženstvom potvrdzuje aj pápež, ktorý v roku 1993 navštívil Rigu a lotyšským intelektuálom v liste adresovanom priamo autorke napísal: „Láska Lotyšov k múdrosti hľadá najlepšiu metódu, ako k múdrosti dospieť..., správnu cestu vidíte vo fenomenológii. Ale, čo je azda ešte dôležitejšie, sústreďujete sa na fenomenológiu života. Musíme zdôrazňovať život osobitne v našom storočí, ktoré, ako sa zdá, má tragické sklony život každým možným spôsobom eliminovať.“ (s. 142)

Výraznou črtou lotyšskej tradície sú ľudové piesne *dainas*. Maija Kūle ich spomína pri skúmaní fenoménov počúvania a videnia, resp. ucha a oka, ktoré otvárajú poslednú, tretiu tematickú časť. Lotyšskej kultúre je bližšie práve počúvanie, hovorenie, spievanie, zvuky, čo odkazuje aj na lotyšský symbol Lāčplēsis – človeka s ušami medveďa – a prejavuje sa aj v názve lotyšskej „spievajúcej“ revolúcie. V tejto časti Maija Kūle predstavuje spisovateľku a filozofku Zentu Mauriņu (porovnáva ju s Francúzskou Simone Weil), nadväzujúcu aj na folklór a lotyšské piesne a reflektujúcu európske hodnoty, princípy otvorenej spoločnosti, slobody myslenia a ľudskej lásky (s. 224). Zenta Mauriņa bola prvou ženou, ktorá v roku 1938 získala na Lotyšskej univerzite doktorát z filológie. Paradoxne aj ona musela odísť do exilu a do Lotyšska sa už dokonca nikdy nemohla vrátiť.

Phenomenology and Culture má aj vďaka svojmu redakčnému a grafickému spracovaniu (väčšina citátov z nemeckého jazyka je uvádzaná len v origináli, kniha je ďalej doplnená o fotomontáže) predstavujúci charakter, ktorý však autorka v niektorých ohľadoch prekračuje. Na jednej strane vlastnými filozofickými príspevkami, na druhej strane zaznievajú na pozadí jednotlivých textov naliehavé otázky, ktoré si Maija Kūle položila aj pod vplyvom spoločenských a politických okolností posledných desiatich rokov. Ukazujú sa predovšetkým v témach slobody, komunikácie, konania, priestoru mimo ideológie a zodpovednosti, ktoré Maija Kūle dáva do súvislosti s miestom obývaným človekom. Náboženská problematika sa zase odráža vo výzve pápeža „Nebojte sa“. Lotyšská spoločnosť (rovnako ako naša) žila pod tlakom ateizmu, ktorý po páde komunizmu vystriedalo výrazné náboženské cítenie, v súčasnosti sa prejavujúce viac v nových formách religiozity.

Záveru knihy dominuje ešte jedna aktuálna téma – postavenie a úloha intelektuálov a inteligencie v spoločnosti (v našom kontexte sa v porovnaní s lotyšským „inteligencie“ viac skloňuje nie príliš sympatický termín „elita“) – ktorá sa objavuje v súvislosti s otázkami etiky, vzdelania, začlenenia do Európy, postavenia „cudzích“ (ruskej, ale aj iných menšín), vzťahu k ľudským právam či odhaľovania stereotypov. Maija Kūle neskrýva svoj kritický postoj adresovaný intelektuálom. Popri tom sa však v celej knihe nachádza aj viacero prejavov aktívneho intelektuálneho života jednak v rámci lotyšskej filozofie, ale aj v prípade širšej „inteligencie“, ktorá sa niekoľkými krokmi pokúsila zasiahnúť do verejnej diskusie (napr. vypracovaním štátneho programu *Integrácia spoločnosti*, etického kódexu lotyšskej akadémie vied, konferenciou *Duchovné oživenie*, ktorá aj vďaka televíznemu prenosu sprístupnila diskusiu medzi predstaviteľmi náboženstiev, filozofmi a verejnosťou. Podobným spôsobom funguje aj Spoločnosť inteligencie Lotyšska, ktorá sa zameriava na osvetu a vzdelávanie prostredníctvom diskusií o problémoch národnej ekonomiky, kultúry, vzdelávania a medicíny, konferencií a vydávania kníh. Jej podujatia sú prenášané rozhlasovým vysielaním. Okrem základných údajov, ktoré dovoľujú istým spôsobom schematicky porovnávať situáciu Lotyšska a Slovenska, je aj toto jedna z oblastí umožňujúca nájsť podobnosti a rozdiely medzi Lotyšskom a Slovenskom.

Jaroslava Kunschová

Mgr. Jaroslava Kunschová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR
e-mail: filojaku@savba.sk